

AVTORICE V SLOVENSКИH SREDNJEŠOLSKИH BERILIH¹

Članek temelji na številčni raziskavi deleža avtoric v slovenskih srednješolskih berilih od leta 1850 do leta 2000. Najvišji odstotek (okoli 15) so dosegle avtorice v berilih po drugi svetovni vojni in v sodobnih berilih, vendar samo v enem od treh konkurenčnih, ki gre pri izboru avtorjev precej širše od veljavnega učnega načrta. Raziskava je pokazala, da je delež avtoric odvisen od širine pristopa: manj je vključenih vseh avtorjev, manj je možnosti za pojavljanje avtoric. Pri zelo gostem situ nacionalno reprezentativnih književnikov ženski spol sploh ni zastopan. Spol sestavljavca/sestavljavcev berila lahko vpliva na možnosti za pojavljanje avtoric, vendar ne nujno: lahko je sestavljavka berila ženska, pa vanj ni vključena niti ena književnica. Primerjava med berili in literarnozgodovinskimi izbori pokaže, da so avtorice v berilih (zaradi omejenosti obsega, ki ga določajo vključena literarna besedila) manj prisotne, pa tudi izborna merila so lahko drugačna.

Ključne besede: avtorice, slovenska srednješolska berila, literarna zgodovina, kanonizacija, didaktika

Uvod

Najbrž nihče več ne dvomi, da so bile v večtisočletni zgodovini Evrope ženske v javnosti vse do druge polovice 20. stoletja izrazito zapostavljeni spol, kar se je nedvomno odražalo tudi v možnostih za literarno ustvarjanje in uveljavljanje. Čeprav še vedno marsikateri moški (in tudi ženska) trdi, da je izrazito neenakovredna zastopanost literatk v šolskih učnih načrtih in berilih predvsem posledica nižje umetniške vrednosti njihovih leposlovnih del, ni mogoče zanikati dejstva, da je

¹ Podoben članek v angleškem jeziku je bil leta 2016 objavljen v grški reviji *Athens Journal of Philology* (<<http://www.athensjournals.gr/philology/2016-3-4-3-Bozic.pdf>>).

ob drugih dejavnikih pri selekciji in kanonizaciji lahko pomemben dejavnik tudi spol avtorja.

Še danes se s t. i. žensko pisavo ukvarjajo predvsem raziskovalke: raziskovanje, ocenjevanje in poučevanje literature avtoric je za moški spol večinoma nezanimivo ali celo manjvredno. Zelo zgovoren je nedavni intervju novinarka Vesne Milek z Jennifer Clement, prvo predsednico mednarodnega pisateljskega združenja PEN (Milek 2016). V njem večkrat nagrajena mehiška pesnica in pisateljica ugotavlja, da »najvplivnejše revije v angleško govorečem svetu, kot so New York Times, Atlantic Monthly, Monday Times, Nation, New Yorker ..., skorajda ne recenzirajo knjig ženskih avtoric« in da »skoraj vse knjige pisateljic recenzirajo kritičarke, ne kritiki«, kar pomeni, da »vse ostaja na neki način getoizirano; kot da uredniki ne dajo možnosti kritiku, da bi recenziral knjigo ženske avtorice in jo primerjal s knjigo moškega avtorja«. Podobno je z literarnimi nagradami: »knjiga, ki nikoli ne bo dobila nagrade, je knjiga, ki jo je napisala ženska in govori o ženskah, posebej mladih ženskah«.

Celo z vlogo žensk pred dva tisoč leti se ukvarjajo predvsem znanstvenice, kar dokazuje imeniten in več kot tisoč strani obsežen zbornik o vlogi žensk v antičnem sredozemskem prostoru od Mezopotamije do Kartagine. V sistematični raziskavi *Women in Antiquity: Real Woman Across the Ancient World*, ki sta ga uredili Stephanie Lynn Budin in Jean MacIntosh Turfa, je od 74 prispevkov samo 15 moških raziskovalcev. Podoben odnos velja na spletnih straneh, namenjenih izmenjavi prosto dostopnih znanstvenih besedil: na ameriški spletni strani Academia.edu, ki ima 42 milijonov registriranih raziskovalcev, ima raziskovalno področje »world literatures« 15 tisoč sledilcev, področje »teaching gender« pa le štiri.

Raziskava o pojavljanju avtoric v slovenskih srednješolskih berilih je bila opravljena z namenom, da ugotovi dejansko stanje, da razišče dejavnike, ki so pomembni pri določanju razmerja med spoloma, in da omogoči mednarodne primerjave. Opisni primerjavi med anglo-ameriški in slovenski avtoricami in raziskovalkami sledi kvantitativna analiza splošnega deleža avtoric v srednješolskih berilih, tako po številu pojavljanja kot po številu izbranih leposlovnih besedil. Temu sledi kvantitativni prikaz razvrstitve avtoric glede na delež uresničenih vključitev od vseh možnih in primerjava z moškimi glede na starost ob vključitvi v berilo. Z analitično metodo pa na koncu ugotavljam, v kolikšni meri je delež avtoric odvisen od obsega berila, kolikšen vpliv ima spol sestavljavca/-ev berila in katere družbeno-politične spremembe vplivajo na povečanje deleža avtoric.

Seveda se je treba zavedati, da je preštevna analiza pojavljanja avtoric v slovenskih srednješolskih berilih predvsem temeljna raziskava, ki ugotavlja stanje in je podlaga za natančnejšo analizo raznovrstnih vzrokov za ugotovljeno razmerje med spoloma, slednjo pa prepuščam drugim raziskovalcem oz. raziskovalkam, tudi v interdisciplinarnih povezavah z drugimi vejami humanistike in družboslovja.

Primerjava pojavljanja avtoric in raziskovanja njihovih literarnih del med anglo-ameriškim območjem in Slovenijo

V Veliki Britaniji so se avtorice začele pojavljati že v obdobju razsvetljenstva po letu 1750, prvo objavljeno leposlovno besedilo slovenske avtorice pa sega v leto 1848 (Moskal 2005; Mihurko Poniž 2014: 7). Samo v viktorijanski dobi je bilo objavljenih okoli 20.000 romanov, ki so jih napisale angleške avtorice (Poster 1997: 3), na prelomu prve polovice 19. stoletja pa se z razpravo M. A. Stodart začena tudi znanstveni pristop k vsebini, kontekstu in formi t. i. ženske literature (Wilson 2009: 69). Če so se prve ocenjevalke romanov avtoric še spraševale, kaj sploh so značilnosti »nemoškega« pristopa (Elizabeth Eastlake je leta 1848 dvomila, da je roman *Jane Eyre* napisala ženska, George Eliot pa je leta 1856 opozarjala, da preveč žensko pisanje lahko izpade bedasto), je s primerjalno študijo Margaret Oliphant *Literatura v zadnjih petdesetih letih* leta 1887 že prišlo do prve kanonizacije avtoric (prav tam: 62, 67).

Medtem ko se v anglosaškem literarnem svetu dandanašnji na univerzitetni ravni preučujejo tako besedila kanoniziranih avtoric kot tudi besedila nekanoniziranih avtoric (Poster 1997), pa na Slovenskem še potekajo intenzivne razprave, katere avtorice bi sploh lahko uvrstili v nacionalni literarni kanon. Že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja sta se s tako imenovano žensko pisavo začela ukvarjati literarna zgodovinarja Igor Grdina (članek *Fanny Hausmanova in problem slovenske ženske literature*, 1992) in Silvija Borovnik (monografija *Pišejo ženske drugače?: o Slovenkah kot pisateljicah in literarnih likih*, 1996), kasneje pa so se jima pridružile še Alojzija Zupan Sosič (članek *Označevanje literature žensk*, 2001), Irena Novak Popov (zbirka *Antologija slovenskih pesnic* 1–3, 2003–2007) in Milena Mileva Blažič (članek *Žensko avtorstvo in nova senzibilnost v slovenski mladinski književnosti v 19. stoletju*, 2010). V zadnjem desetletju so se pojavila tri temeljna besedila, ki prinašajo znanstveno podlago za kanonizacijo nekaterih slovenskih avtoric. Gre za monografije Katje Mihurko Poniž *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne* (2008), *Evine hčere: konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902* (2009) in *Zapisano z njenim peresom: prelomi zgodnjih slovenskih književnic s paradigmo nacionalne literature* (2014).

Katja Mihurko Poniž (2014: 6–9) ugotavlja, da »v prvi vrsti slovenskih literatov 19. in zgodnjega 20. stoletja (morda z izjemo Zofke Kveder) ni nobene književnice« in da je bil v 19. stoletju vsebinski pogoj za uspeh literarnega dela »njegov nacionalni značaj, ki se je izražal predvsem v pozitivnem (moškem!) protagonistu slovenske narodnosti«. V nasprotju s književniki so se slovenske avtorice »v pomanjkanju navezav na nacionalno književnost zgledovale pri predhodnicah ali sodobnicah iz tujih literatur, vendar so bili ti zgledi izpostavljeni ostri kritiki, celo posmehu«. Avtorji literarnozgodovinskih študij in pregledov so izhajali iz tradicionalnih pogledov na vlogo spolov v družbi, njihove sodbe pa so vplivale na formiranje literarnega kanona in posledično na izključitev avtoric. Katja Mihurko Poniž je z natančno primerjalno

analizo skušala ovrednotiti vse tisto, kar je bilo »v delih zgodnjih slovenskih literarnih ustvarjalk drugačno, inovativno in je zato tudi pomenilo točke preloma s slovensko (moško) literarno tradicijo« (prav tam: 10–11).²

Raziskovalne ugotovitve Katje Mihurko Poniž so dobile širšo veljavo oz. mednarodno potrditev v okviru mednarodnega projekta, ki je v letih od 2009 do 2013 potekal pod naslovom COST – *Women Writers in History*.

Slovenska srednješolska berila: številčna raziskava

Pred nekaj leti sem opravil obširno raziskavo o slovenskih srednješolskih berilih v poldrugem stoletju, od marčne revolucije leta 1848 do začetka 21. stoletja, objavljeno v monografiji *Slovenska literatura v šoli in Prešeren* (Božič 2010: 21–357). Obravnaval sem literarne, kulturnozgodovinske in didaktične vidike slovenskih matičnih in zamejskih in izseljenskih beril v času Avstro-ogrske monarhije, obdobja med dvema vojnama, druge svetovne vojne, povojne federativne Jugoslavije in samostojne Slovenije po letu 1991. Pri tem sem analiziral 56 sestavov beril z okoli 200 zvezki za posamezne letnike, ločeno za nižjo in za višjo srednjo šolo.

V sklopu te raziskave sem analiziral tudi pojavljanje slovenskih avtoric v odnosu do avtorjev, pri čemer sem skušal raziskati tudi nekatere izborne mehanizme, ki vplivajo na delež avtoric v berilih in posledično na oblikovanje nacionalnega literarnega kanona.

Spol in družbeno poreklo slovenskih književnikov

Odgovor na vprašanje, ali imajo avtorice povsem enake kanonizacijske možnosti kot avtorji, je seveda lahko samo poskus delne razjasnitve tega zapletenega, a pomembnega vprašanja, še zlasti zato, ker so bile literarne ustvarjalke tudi zaradi zelo omejenega dostopa do višje izobrazbe v celotnem 19. stoletju, delno pa tudi še v prvi polovici 20. stoletja zelo redke.³

² Gre za vpeljavo spolne identitete kot dejavnika v izgradnji nacionalne identitete, za inovacije v sentimentalnem vzorcu, za preobrat v prikazovanju materinskih likov kot osrednjih likov, za literarni prostor kot dejavnik v procesu emancipacije in za kreacijo lika nove ženske kot stičišča modernih pogledov na vlogo ženske.

³ Skoraj nerešljive stiske žensk, ki so želele združevati višjo izobrazbo s tradicionalnimi družbenimi vlogami tega spola, se kažejo tudi v publicistiki na prelomu stoletja: »Nov pogled na ženskost prepričuje na prelomu iz 19. v 20. stoletje, da je izobraženka ob svojem poklicu sposobna in željna skrbeti tudi za otroke, gospodinjstvo in biti prav takšna žena, kot si jo mož želi. Tako pišejo avtorice zato, da bi odvrnile strah pred 'moderno žensko' in preprečile postavljanje ovir na pot njenega poklicnega izobraževanja.« (Mihurko Poniž 2009: 9). Ti problemi so še danes zelo aktualni.

Slovenski pesniki in pisatelji iz 19. stoletja so bili po svojem socialnem poreklu praviloma študirani kmečki sinovi,⁴ v veliki meri tudi duhovniki, Luiza Pesjak, Josipina Toman – Turnograjska in Pavlina Pajk pa so lahko postale literarne ustvarjalke le zato, ker niso bile kmečkega rodu. Slovenske pesnice in pisateljice vse do konca druge svetovne vojne niso dosegale kritične mase, ki bi omogočala polno interakcijo kanonizacijskih dejavnikov. Ne glede na to Miran Hladnik v razpravi *Ne, na parnas pa že ne!*, ko primerja kanonizacijske možnosti pisateljice Pavline Pajk in naturalista Frana Govekarja, ugotavlja, da je bil za izločitev Pavline Pajk iz kanonskega korpusa poleg navedenih deželnih, družinskih in generacijskih razlogov »usoden tudi njen spol« (Hladnik 2001: 130).

Avtorice v slovenskih srednješolskih berilih

Vseh slovenskih avtorjev v vseh sestavih od leta 1850 do leta 2010 je 755, od tega je avtoric 64, kar je 8,5 odstotka.⁵ Da v slovenskih srednješolskih berilih avtorice nimajo istih kanonizacijskih možnosti kot avtorji, dokazuje že preglednica z razvrstitvami slovenskih avtorjev po številu objav, ki vključuje samo avtorje z desetimi in več objavami.⁶ Na seznamu je 137 avtorjev, od tega pa je samo pet avtoric⁷ (3,6 odstotka), kar pomeni, da se je razmerje prepolovilo.⁸ Še več nam o tem pove preglednica z razvrstitvami slovenskih avtorjev po deležu uresničenih od možnih uvrstitev. Med avtoricami ima najvišji delež (tri petine) Svetlana Makarovič,⁹ ki je po tem merilu izenačena s književniki, kot so Pavle Zidar, Anton Ingolič, Janez Svetokriški, Fran K. Meško, Andrej Hieng, Juš Kozak in Beno Zupančič, torej z avtorji druge kategorije. Zofka Kveder, Berta Bojetu¹⁰ in Vida Jeraj imajo dvepetinski delež (podobno kot

⁴ Antonija Bernard pred desetletjem v reviji *Le coin de table* ugotavlja, da francoska literatura sploh ne pozna avtorjev takega profila (Hladnik 2001: 128). Domnevamo lahko, da velja nekaj podobnega tudi za angleško in nemško literaturo. Premalo se zavedamo, da je slovenska literatura 19. stoletja (v pogojih, ko Slovenci nimamo ne lastnega vladajočega razreda ne svoje države) zaradi kmečkega porekla literarnih ustvarjalcev močno specifična in da se to nedvomno odraža tudi pri vsebinskih in slogovnih značilnostih slovenskih leposlovnih del.

⁵ Ali je to veliko ali malo, ne moremo soditi, saj bi za primerjavo potrebovali ustrezno razmerje po spolu za vse slovenske književnike do danes. Za ponazoritev navajam podatek, da je v sodobno *Antologijo slovenskih pesnic* v treh zvezkih, ki pokriva stoletje in pol kontinuiranega pisanja in objavljanja (isti časovni razpon kot srednješolska berila), vključenih 127 pesnic s 677 pesmimi (Novak Popov 2003–2007). Sicer pa »delež pesnic v večini splošnih pesniških antologij dosega od 4 do 10 odstotkov«, se je pa v zadnjem času nekoliko dvignil (Novak Popov 2008: 115).

⁶ Od 64 avtoric jih ima kar 46 (to je več kot dve tretjini) samo eno ali dve objavi.

⁷ To so Zofka Kveder (20 objav), Vida Jeraj (19 objav), Luiza Pesjak (13 objav), Svetlana Makarovič (12 objav) in Ilka Vašte (11 objav).

⁸ V prvi tretjini preglednice ni niti ene ženske.

⁹ »Izjema vseh izjem, ki potrjuje pravilo, je Svetlana Makarovič: figurira v vseh literarnih zgodovinah, antologijah, berilih, je dobitnica najprestižnejših literarnih nagrad (Prešernovega sklada, Jenkove, Prešernove) in edina sodobna slovenska književnica, ki bo predstavljena v ameriški referenčni publikaciji *Dictionary of Literary Biographies*« (Novak Popov 2008: 116). Irena Novak Popov domneva, da »njena enoglasna sprejetost ni brez zveze z bojevitostjo, napadalnostjo, ostrino in močjo, s katerimi ženski liki njenih pripovednih pesmi premagujejo deziluzijo, sovražnost, samost in brezdomnost, ter z naravnostjo modernizma v univerzalno, abstraktno tematiko« (prav tam).

¹⁰ Berta Bojetu ima sicer samo dve objavi, saj se je prvič pojavila v sestavu Krakar 2003.

Marko Kravos, Franjo Maselj, Silvin Sardenko ipd.), Luiza Pesjak, Vida Taufer, Mira Mihelič, Saša Vegri, Vida Brest, Pavlina Pajk in Josipina Toman pa manj kot četrtino uresničenih od možnih uvrstitev.¹¹

Dodatni kazalec kanonske teže avtoric je število njihovih leposlovnih besedil v berilih in odnos do drugih kanonskih avtorjev. Samo v 7 sestavih od 56 se književnice uvrščajo med prvih dvajset avtorjev:

SESTAV	AVTORICA	MESTO	SESTAV	AVTORICA	MESTO
Janežič 1867	L. Pesjak	17.	Zablatnik 1976	M. Hartman	19.
Sket 1893N	L. Pesjak	8.	Inzko 1985	M. Hartman	2.
Wester 1922	V. Jeraj	18.	Krakar 2003	S. Makarovič	19.
Smolej 1946	M. Drnovšek	16.			

Kot vidimo, se avtorice v tistih redkih sestavih, kjer so bile pripuščene med moško elito, praviloma uvrščajo na rep lestvice.¹² Izjemi sta samo osmo mesto Luize Pesjak v Sketovih berilih za nižje srednje šole¹³ (v ponovnih izdajah teh beril pa Luiza Pesjak izpade iz prve dvajsetice) in drugo mesto Milke Hartman v Inzkovem sestavu za nižjo gimnazijo, kjer pa gre predvsem za favoriziranje domače pesnice.¹⁴

V zadnjem času je bilo več analiz zastopanosti književnic v berilih po osamosvojitvi (npr. Sobočan 2008: 107–109; Novak Popov 2008: 116), vendar šele pregled razmerij med spoloma skozi čas lahko razkrije uvrstitvene in kanonizacijske dejavnike.¹⁵ V spodnji tabeli navajam tiste sestave, v katerih je največje število avtoric (deset in več), ter sestave, v katerih ni nobene avtorice, skupaj s številom vseh slovenskih avtorjev in številom slovenskih avtorskih besedil:¹⁶

¹¹ Zgovorno je tudi razmerje med letom rojstva avtorja in letom prve objave v berilu, po katerem je skoraj vseh pet avtoric, ki imajo več kot deset objav, uvrščenih v drugi del razpredelnice (le Vida Jeraj je na 39. mestu) oz. se to razmerje giblje v razponu od 35 do 48 let.

¹² Od sedmih je pet sestavov za nižjo srednjo šolo in samo dva za višjo srednjo/srednjo šolo.

¹³ To relativno visoko mesto Luize Pesjak bi morda lahko pripisali tudi njeni povezanosti s Prešernom.

¹⁴ Drugačni poudarki so v antologijah slovenske poezije. Pesnice so se med prvih dvajset avtorjev uvrstile v treh antologijah od sedmih: v antologiji Ilešič 1906 sta celo dve, in sicer Ljudmila Poljanec na dvanajstem mestu ter Vida Jeraj na dvajsetem mestu. V antologiji Golar 1920 je Ljudmila Poljanec na devetem mestu, v antologiji Bajt 1993 pa je Svetlana Makarovič na osemnajstem mestu.

¹⁵ Ana M. Sobočan (2008: 109) tako npr. zapiše: »*Branja* ponujajo izjemno bogastvo avtoric in besedil, ki jim do sedaj še nismo bili priča.« V sestavu Boršnik 1947 za nižje srednje šole je bila celo ena slovenska avtorica več, v sestavu Bratuž 1994 za višje srednje šole pa sta bili le dve avtorici manj.

¹⁶ Pri tem namenoma izpuščam sestave iz 19. stoletja, ko je bilo avtoric nasploh nesorazmerno malo.

SESTAV	VSI	ŽENSKE	TEKSTI	SESTAV	VSI	ŽENSKE	TEKSTI
Gaspari 1940	144	10	399	Brinar 1912	76	0	285
Boršnik 1947	97	15	283	Brinar 1923	78	0	300
Jamar 1956	96	15	460	Smolej 1945	24	0	49
Bratuž 1982	121	10	551	Čekuta 1947	50	0	130
Inzko 1985	115	11	286	Beličič 1947	50	0	180
Bratuž 1994	180	12	735	Gregorač 1979	70	0	221
Krakar 2003	157	14	411	Fatur 1990	29	0	43
SKUPAJ	910	87	3125	SKUPAJ	377	0	1208

Temeljna ugotovitev je, da imajo avtorice več možnosti za uvrstitev v srednješolska berila v sestavih z večjim obsegom (okoli sto in več slovenskih avtorjev ter okoli tristo in več slovenskih avtorskih besedil), dosti manjše pa v sestavih z manjšim obsegom (pod osemdeset slovenskih avtorjev in pod tristo slovenskih avtorskih besedil). Vendar ta odnos ni premosorazmeren, saj bi v sestavih na desni strani preglednice glede na obseg pričakovali skupaj okoli trideset avtoric (v povprečju štiri avtorice na sestav), dejansko pa pod določeno kritično maso avtorjev in besedil (ko je kanonizacijsko sito gostejše) avtorice preprosto izginejo. Najvišji odstotek so dosegle avtorice v berilih za nižjo srednjo šolo takoj po vojni (okoli 15 odstotkov),¹⁷ med berili za višjo srednjo/srednjo šolo pa po deležu avtoric prednjači sodobni sestav Krakar 2003 (okoli 9 odstotkov).¹⁸

Vpliv spola sestavljavca/sestavljavcev berila na pojavljanje avtoric

Preglednica nakazuje, da je poleg obsega pomemben uvrstitveni dejavnik lahko tudi spol sestavljavca,¹⁹ saj so z izjemo Vere Gregorač²⁰ vsi sestavi na desni strani

¹⁷ To je gotovo povezano s prizadevanji za družbeno uveljavitev žensk v obdobju med dvema vojnama in z drugačnim odnosom do ženskega spola pri zmagovalcih v drugi svetovni vojni.

¹⁸ »V novo 'berilo in učbenik za gimnazije ter štiriletne strokovne šole' smo mimo obveznih in obvezno-izbirnih avtorjev/besedil pretihotapili pesnice Lili Novy, Pavlo Medvešček, Katjo Špur (*Branja 3*) ter Sašo Vegri, Svetlano Makarovič, Majo Haderlap, Majo Vidmar, Pavlo Gruden in Mileno Šoukal (*Branja 4*)« (Novak Popov 2008: 116).

¹⁹ Kot sestavljavke srednješolskih beril se ženske prvič pojavijo po drugi svetovni vojni, in sicer se najprej uveljavijo pri berilih za nižjo srednjo šolo. Tudi v zamejstvu je zaznati podoben proces (izjema je avstrijska Koroška). V berilih za srednjo šolo (po letu 1958) dominirajo moški do leta 2000 (izjema so sestavi Gregorač 1979 in 1980 ter Gorjup 1979). V sodobnih sestavih so avtorice beril večinoma ženske (npr. v sestavih Krakar 2003 in Lah 2010), le v sestavu Kos 2003 je še vedno prevlada moških, ženski pa je zaupan didaktični instrumentarij, manj cenjeni sestavni del berila.

²⁰ Tudi v sestavu Gregorač 1980, ki ima sicer manjši obseg kot sestav za srednje ekonomske šole, je samo ena slovenska avtorica.

delo moških, razen dveh sestavov (Gaspari 1940 in Inzko 1985) pa so v sestavih na levi strani preglednice delo opravile pretežno ženske. Seveda je treba pri tem upoštevati, da lahko sestavljaivec izhaja tudi iz drugačnih kriterijev in mu kategorija spola sploh ni pomembna. Da bi natančneje osvetlil ta dejavnik, v spodnji preglednici predstavljam še po tri sestave, na levi strani take z velikim obsegom in majhnim številom avtoric, na desni pa tri sodobne konkurenčne sestave:

SESTAV	VSI	ŽENSKÉ	TEKSTI	SESTAV	VSI	ŽENSKÉ	TEKSTI
Grafenauer 1930	110	3	567	Kos 2003	107	4	199
Merhar 1951	98	3	439	Krakar 2003	157	14	411
Bohanec 1975	112	5	488	Lah 2010	76	5	165

Sestavi Grafenauerja, Merharja in Bohanca za višjo srednjo/srednjo šolo so nastali v različnih obdobjih, so pa zelo podobni po obsegu in po zelo nizkem deležu avtoric (od 3 do 4 odstotke), čeprav se je število avtoric in tudi kakovostnih avtoric v petdesetih letih izjemno povečalo. Tudi družbeni kontekst je v obdobju po drugi svetovni vojni dosti bolj naklonjen ženskam oz. avtoricam kot v obdobju pred njo. Prvi in zadnji sestav so pripravili sami moški, sestav Merhar 1951 pa je delo štirih moških in dveh žensk. Pri sodobnih sestavih je pričakovano, da je v po obsegu skromnejšem sestavu Kos 2003 manj avtoric kot v sestavu Krakar 2003 (čeprav ne toliko manj, saj obseg beril ni trikrat manjši), primerljivi sestav Lah 2010, pri katerem gre prav tako za vezani tip beril,²¹ pa ima kljub manjšemu obsegu večje število avtoric. V tem primeru je nedvomno pomemben uvrstitveni dejavnik spol sestavljavcev, saj so v Kosovih berilih sestavljavci večinoma moški, v konkurenčnih sestavih pa močno prevladuje ženske.²²

Primerjava z deležem in izborom avtoric v slovenski literarni zgodovini

Na koncu tega problemskega sklopa podajam še primerjavo z uvrstitvenimi merili in konkretnimi izbirami avtoric v eni od slovenskih literarnih zgodovin.²³ V literarnih zgodovinah se pojavlja večje število imen avtoric kot v šolskih berilih, ki imajo zaradi objav leposlovnih besedil oz. njihovih odlomkov bistveno bolj omejen obseg in zato veliko gostejše sito pri izbiri nacionalno pomembnih književnikov. Ta literarna zgodovina pa je posebna ravno zaradi ločenega predstavljanja vrhunskih

²¹ Sestav Kos 2003 ima več avtorjev in besedil kot sestav Lah 2010 predvsem zaradi dodanih besedilnih fragmentov.

²² Tudi v sodobnih sestavih se potrjuje teza, da manjši obseg berila nesorazmerno zmanjšuje uvrstitvene možnosti avtoric.

²³ Namenoma sem izbral Pogačnikovo in Zdravčevu *Zgodovino slovenskega slovstva* (1968–1972) v osmih zvezkih, saj ima zelo jasne opredelitve kanonskih avtorjev (članki v poglavjih *Beseda in ustvarjalec*).

književnikov in njihovih leposlovnih del. V preglednici navajam literarna obdobja in število vseh kanonskih avtorjev in število avtoric (za literarna obdobja od začetka 19. stoletja dalje):

OBDOBJE	VSI	ŽENSKO
Klasika in romantika	17	1
Realizem	21	0
Nova romantika in mejni obliki realizma	39	4
Ekspresionizem in socialni realizem ²⁴	72	4
Eksistencializem in strukturalizem	25	1
SKUPAJ	223	10

Tudi v tem primeru gre za nesorazmerno zastopanost, delež kanonskih avtoric pa je na ravni deleža avtoric med tistimi pomembnejšimi književniki v srednješolskih berilih, ki imajo deset in več objav (4 odstotki). V tej literarni zgodovini so kanonizirane Josipina Toman, Ljudmila Poljanec, Vida Jeraj, Zofka Kveder, Lea Fatur, Lili Novy, Milena Mohorič, Erna Muser, Mira Mihelič in Saša Vegri. Od petih avtoric, ki so v berilih zastopane z deset in več objavami, sta med temi desetimi samo Zofka Kveder in Vida Jeraj, od petih avtoric, ki se pojavljajo med prvimi dvajsetimi avtorji v posameznih srednješolskih sestavih, pa je med to literarnozgodovinsko deseterico samo Vida Jeraj. To pomeni, da se literarnozgodovinska kanonizacija tudi pri pripadnicah ženskega spola lahko bistveno razlikuje od srednješolske kanonizacije.

Avtorice pri pouku slovenščine v sodobni slovenski gimnaziji

Kot sem že povedal, se po deležu avtoric med tremi konkurenčnimi berili za splošne in strokovne gimnazije odlikuje berilo *Branja 1–4*, ki ga je za založbo DZS s sodelavci pripravila slovenska didaktičarka Boža Krakar Vogel. Vendar pa se v aktualnem učnem načrtu za gimnazije iz leta 2008, ki deli vključena leposlovna besedila na obvezna, obvezno-izbirna in prostoizbirna, avtorice pojavljajo samo v zadnjih dveh sklopih predpisanih besedil. Ker tudi na seznamih obveznega domačega branja ni niti ene avtorice, to pomeni, da je odločitev o tem, ali bo dijake seznanil tudi s slovenskimi avtoricami, v celoti prepuščena posameznemu učitelju slovenščine, kar samo po sebi sicer še ni nujno negativno. Res pa je, da v izhodiščih za srednješolski pouk slovenščine nikjer ni zapisana zahteva za čim bolj enakovredno obravnavo avtorjev in avtoric.

²⁴ To obdobje je v dveh zvezkih.

Podobno stanje je pri izbiri naslovov za vsakoletni tematski sklop za pisanje razpravljalnega in razlagalnega maturitetnega šolskega eseja, kjer se že dvajset let pojavljajo primerljiva besedila domačih in tujih avtorjev (v zadnjih letih praviloma dva romana ali štiri dramska besedila). V dveh desetletjih sta bili v izbor vključeni samo dve tuji avtorici, in sicer Jane Austen z romanom *Prezretost in pristranost* ter Nathalie Sarraute z romanom *Otroštvo*, slovenska pa nobena.

Zaključek

Na podlagi rezultatov številčne raziskave lahko ugotovimo, da so avtorice v slovenskih srednješolskih berilih v primerjavi z avtorji zastopane kot izrazita manjšina, morda tudi zaradi dejstva, da so literarnozgodovinske preglede in vrednotenja vsaj do druge svetovne vojne opravljali predvsem moški, pa tudi sestavljavci beril so bili do leta 1945 samo moški, kasneje pa ob moških pogosto ženske, ki so na književnost in njeno vlogo v šolskem sistemu gledale z moškimi očmi.

Ne samo v imenu enakopravnosti spolov, ampak predvsem zaradi preprostega dejstva, da je literatura, ki so jo pisale in ki jo pišejo ženske, lahko v svoji drugačnosti enako dragocena in kakovostna, je torej nujno strokovno utemeljeno in z mednarodnimi primerjavami podprto prevrednotenje slovenske literarne zgodovine, posledično pa vključitev večjega števila domačih in tujih avtoric v slovenska srednješolska berila. Seveda pa tovrstnih sprememb ne kaže izvajati na horuk, pač pa s preišljenim interdisciplinarnim pristopom, v katerem bi najprej s povezavo sodobnih pristopov literarne vede in didaktike književnosti preverili tudi recepcijo konkurenčnih besedil avtorjev in avtoric v posameznem literarnozgodovinskem obdobju.

Literatura

Blažič, Milena Mileva, 2010: Žensko avtorstvo in nova senzibilnost v slovenski mladinski književnosti v 19. stoletju. Mihurko Poniž, Katja (ur.): *Žensko avtorstvo v književnostih malih dežel 19. stoletja – mednarodni simpozij*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici. 28–29.

Borovnik, Silvija, 1996: *Pišejo ženske drugače?: o Slovenkah kot pisateljicah in literarnih likih*. Ljubljana: Založba Mihelač.

Božič, Zoran, 2010: *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*. Ljubljana: Založba Tangram.

Eliot, George, 2003: *Silly Novels by Lady Novelists*. Robinson, Solveig C. (ur.): *A Serious Occupation: Literary Criticism by Victorian Women Writers*. Peterborough, Ontario: Broadview. 113.

Grdina, Igor, 1992: *Fanny Hausmanova in problem slovenske ženske literature*. *Celjski zbornik*. Celje: Skupščina občine Celje. 69–87.

Hladnik, Miran, 2001: Ne, na parnas pa že ne! Orel, Irena (ur.): *Zbornik predavanj (37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture)*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Filozofska fakulteta. 115–138.

- Lynn Budin, Stephanie, in MacIntosh Turfa, Jean (ur.), 2016: *Women in Antiquity: Real Woman Across the Ancient World*. London in New York: Routledge.
- Mihurko Poniž, Katja, 2008: *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Mihurko Poniž, Katja, 2009: *Evine hčere: konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*. Nova Gorica: Založba UNG.
- Mihurko Poniž, Katja, 2014: *Zapisano z njenim peresom: prelomi zgodnjih slovenskih književnic s paradigmo nacionalne literature*. Nova Gorica: Založba UNG.
- Milek, Vesna, 2016: Drogo lahko prodaš samo enkrat, deklico večkrat (intervju s predsednico mednarodnega PEN Jennifer Clement). *Delo* 58 (Sobotna priloga), 14. maj 2016.
- Moskal, Jeanne, 2005: Introduction. Moskal, Jeanne, in Wooden, Shannon R. (ur.): *Teaching British Women Writers, 1750–1900*. New York: Peter Lang. 2.
- Novak Popov, Irena, 2003–2007: *Antologija slovenskih pesnic* 1–3. Ljubljana: Tuma.
- Novak Popov, Irena, 2008: Slovenske pesnice v literarni vedi in izobraževanju. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode* (Obdobja 25). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 113–128.
- Oliphant, Margaret, 1996: The Literature of the Last Fifty Years. Broomfield, Andrea, in Mitchell, Sally (ur.): *Prose by Victorian Women*. New York: Garland Pub. 487–504.
- Pogačnik, Jože, in Zadavec, Franc, 1968–1972: *Zgodovina slovenskega slovstva* 1–8. Maribor: Založba Obzorja.
- Poster, Carol, 1997: Canonicity and the Campus Bookstore: Teaching Victorian Women Writers. *Feminist Teacher* 11/1. 1–9.
- Rigby (Eastlake), Elisabeth, 2003: Review of *Vanity Fair* and *Jane Eyre*. Robinson, Solveig C. (ur.): *A Serious Occupation: Literary Criticism by Victorian Women Writers*. Peterborough, Ontario: Broadview. 73.
- Sobočan, Ana M., 2008: Branje kanona. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode* (Obdobja 25). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 99–112.
- Stodart, M. A., 1842: *Female Writers, Thoughts on Their Proper Sphere and on Their Powers of Usefulness*. London: R. B. Seeley and W. Burnside.
- Zupan Sosič, Alojzija, 2001: Označevanje literature žensk. Požgaj-Hadži, Vesna (ur.): *Zbornik referatov s Prvega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 135–144.
- Wilson, Cheryl A., 2009: Placing the Margins: Literary Reviews, Pedagogical Practices, and the Canon of Victorian Womens Writing. *Tulsa Studies in Womens Literature* 28/1. 57–74.